

Д. С. Азаров, к.ю.н., доцент, заступник
декана факультету правничих наук На-
ціонального університету «Києво-Мо-
гилянська академія»

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ЗА СТУПЕНЕМ ТЯЖКОСТІ: НАРІЖНІ ПРОБЛЕМИ У МІЖГАЛУЗЕВОМУ ВИМІРІ

У тезах розглядаються окремі проблеми класифікації кримінальних правопорушень у контексті взаємозв'язку кримінально-правових норм із нормами конституційного, адміністративного, кримінального процесуального та міжнародного права.

В тезисах рассматриваются отдельные проблемы классификации уголовных правонарушений в контексте взаимосвязи уголовно-правовых норм с нормами конституционного, административного, уголовно-процессуального и международного права.

The theses consider particular problems of criminal offenses classification in the context of the link of criminal legal norms with the norms of constitutional, administrative, criminal procedure and international law.

Багато хто з учених-правників роками зазначав, що слід, нарешті, упорядкувати взаємозв'язки між законодавством про кримінальну відповідальність та законодавством про відповідальність адміністративну; потрібно належним чином провести розмежування кримінальних та адміністративних правопорушень.

Автори Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. заклали у тексті цього Кодексу норми матеріального права, встановивши, що тепер в Україні має з'явитися легальне поняття кримінального правопорушення, що охоплюватиме кримінальні проступки (далі – проступки) та злочини. Запровадження основоположних матеріально-правових категорій через процесуальне законодавство, на нашу думку, заслуговує на різку критику. Таку саму оцінку має одержати підхід щодо розроблення процесуальних правил розслідування проступків до того, як цей термін буде наповнено матеріально-правовим змістом, до того, як буде визначено коло діянь, що охоплюватимуться відповідним поняттям¹.

На нашу думку, було обрано хибний, багато в чому волюнтаристський підхід до законодавчого запровадження категорій «кримінальне правопо-

¹ Докладніше про зазначені проблеми див.: Азаров Д. С. КК і КПК: питання узгодженості у площині класифікації кримінальних правопорушень // Наука і правоохорона. – 2013. – № 4 (22) – Ч. 2. – С. 194-200.

рушення» та «кримінальний проступок». Він може негативно позначитися на подальшому розвитку матеріального кримінального права¹. Водночас майбутню появу зазначених категорій у матеріальному праві ми вважаємо загалом позитивною за умови, що легалізація цих понять відбуватиметься з оновленням існуючих зв'язків відповідних положень кримінального права з конституційним, міжнародним, адміністративним, кримінальним процесуальним та низкою інших галузей права.

Конституційне право та кримінальне право. Видається очевидним, що легалізації аналізованих понять має передувати внесення відповідних змін до Конституції України. Адже у багатьох статтях Основного Закону йдеться про злочин, натомість, терміни «кримінальне правопорушення» та «кримінальний проступок» не вживаються. Здебільшого в них йдеться про певні обмеження прав і свобод людини і громадянина у зв'язку з учиненням злочину, тобто вони не розраховані на випадки вчинення проступків. Аналогічна ситуація існує й з нормами, які окреслюють коло питань, що регулюються лише законами України (ст. 92 Конституції України). До них слід віднести питання про визнання певних діянь кримінальними проступками.

Адміністративне право та кримінальне право. Запровадження категорії проступку як різновиду кримінальних правопорушень призвело до загострення необхідності перебудови взаємозв'язків між нормами зазначених галузей права. У кримінально-правовій літературі ця проблема переважно зводиться до визначення переліку певних адміністративних правопорушень, які слід трансформувати у кримінальні проступки. На роль критерію такої трансформації, як правило, пропонується брати суспільну небезпечність. Окремі вчені обрали комбінований підхід. Наприклад, при визначенні переліку злочинів, які слід трансформувати у проступки, вони пропонують насамперед застосовувати критерій суспільної небезпечності (ступеня тяжкості). До адміністративних деліктів, що повинні стати проступками, вони відносять не управлінські правопорушення, які розглядаються у судовому порядку². У такому випадку поза увагою залишаються адміністративні правопорушення, позбавлені управлінського

¹ Докладніше див.: Азаров Д. С. Новий КПК – прокрустове ложе для матеріального права // Політика в сфері боротьби зі злочинністю : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (1-2 берез. 2013 р., м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2012. – С. 208-211.

² Таций В. Я. Ответственность за проступок: концептуальная модель / В. Я. Таций, В. И. Тютюгин, О. В. Каплина, Ю. В. Гродецкий, А. А. Байда // Вісн. Асоц. кримінального права України [Електронне видання]. – 2014. – № 1(2). – С. 77.

характеру, справи про які наразі не віднесено до компетенції суду (статті 221, 221-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Так само складно підтримати підхід до виокремлення проступків із кола адміністративних правопорушень за ознакою суспільної небезпечності. По-перше, його використання означає, що проступки відмежовуватимуться від адміністративних правопорушень. Однак ці поняття є різнопорядковими. Проступки, на відміну від адміністративних деліктів, не утворюватимуть самостійного виду правопорушень, а належатимуть до категорії кримінальних правопорушень. Відмежування має проводитись між поняттями одного порядку – між двома різними видами правопорушень – адміністративними та кримінальними (а не між адміністративними деліктами та проступками).

По-друге, суспільну небезпечність важко визнати надійним і чітким критерієм відмежування кримінальних та адміністративних правопорушень. На рівні видового поняття «*кримінальне правопорушення (злочин)*» аналізована властивість проявляється лише у загальних рисах, що зазвичай визначаються як здатність заподіювати шкоду суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, або створювати реальну загрозу її заподіяння¹. Така здатність не є унікальною властивістю саме цього виду правопорушень. Адміністративні делікти також заподіюють шкоду суспільним відносинам, і таку шкоду часто досить важко не визнати суспільно небезпечною.

Змістовне уточнення поняття суспільної небезпечності, конкретизація її характеру та ступеня потребує обов'язкового з'ясування змісту ознак *складу злочину*, передусім об'єкта певного посягання, його наслідків, способу вчинення, форми вини². Тобто акцент робиться на ознаках конкретного *складу злочину*, а не на відповідних видових ознаках *злочину*. З наведеного випливає, що розмежувати адміністративні та кримінальні делікти за суспільною небезпечністю неможливо без того, щоб не увійти в площину конкретних *складів* посягань, що видається методологічно некоректним. Адже поняття «*правопорушення*», «*кримінальне правопо-*

¹ Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид. переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 74 ; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 105.

² Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид. переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 75 ; Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 106–107.

рушення (злочин)» та «склад кримінального правопорушення (злочину)» співвідносяться як філософські категорії «загальне», «особливе» та «одичине». Так само співвідносяться поняття «правопорушення», «адміністративне правопорушення», «склад адміністративного правопорушення». Розмежовуватися мають поняття одного порядку, а тому, визначаючи відмінність між категоріями «кримінальне правопорушення (злочин)» та «адміністративне правопорушення», слід оперувати ознаками, що перебувають у межах саме цих понять, а не переходити на рівень «одичинних» явищ – окремих складів правопорушень.

Викладене підштовхує до висновку про необхідність використання іншого критерію розмежування кримінальних та адміністративних деліктів, шукати який доцільно у сфері, де перетинаються кримінальне і міжнародне право.

Міжнародне право та кримінальне право. У практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, або Суд) поняття «кримінальне правопорушення» вживається в автономному значенні. Воно може бути застосоване до діянь, які у національному законодавстві не визнаються злочинами, а віднесені до інших видів правопорушень, зокрема, адміністративних. Так, ЄСПЛ визнає кримінальними правопорушеннями посягання, передбачені заборонною (охоронною) нормою, що встановлює відповідальність за порушення регулятивної норми іншої галузі права. Остання не повинна належати до спеціальних, розрахованих на певну обмежену групу осіб з особливим статусом¹. Отже, в контексті українського права зміст аналізованого критерію полягатиме у специфічній протиправності адміністративних деліктів, які доцільно визнати кримінальними правопорушеннями: вони суперечать загальним регулятивним правовим нормам; відповідальність за порушення таких регулятивних норм різних галузей права передбачено в КУпАП.

Описаний критерій (характер протиправності діяння) дозволить чітко визначити специфічну видову ознаку правопорушень, які у вітчизняному законодавстві доцільно визнавати кримінальними і які визнаються ЄСПЛ кримінальними. Однак це зовсім не означає, що кримінальними правопорушеннями не можуть визнаватися посягання, що не відповідають наведеному критерію (вони порушують спеціальні, а не загальні регулятивні норми). Йдеться про діяння, суспільна небезпечність яких вимагає встановлення за їх вчинення санкцій, що по своїй суті є кримінальними.

¹ Про практику ЄСПЛ з аналізованих питань докладніше див.: Азаров Д. С. Трансформація адміністративних правопорушень у кримінальні проступки: концептуальні засади // Наука і правоохорона. – 2013. – № 1 (19). – С. 146–151.

Відповідно до практики Суду кримінальна природа санкцій проявляється у їх каральному та (або) превентивному характері, на відміну від санкцій, спрямованих на компенсацію заподіяної шкоди.

Таким чином, до кримінальних правопорушень слід віднести всі адміністративні делікти, які відповідають першому критерію, та окремі делікти, що йому не відповідають, проте суспільна небезпечність яких вимагає встановлення кримінальних за своєю сутністю санкцій.

Матеріальне та процесуальне кримінальне право. Слід передусім приділити увагу двом аспектам у взаємозв'язку зазначених галузей права. По-перше, неоднозначність багатьох норм процесуального права не повинна впливати на вирішення матеріально-правових проблем. Закон про кримінальну відповідальність (у тому числі закон про кримінальні проступки) не можна підганяти під положення нового КПК. По-друге, якщо коло проступків буде окреслено з урахуванням наведених вище міркувань, то до нього потраплять такі посягання, провадження по яких недоцільно здійснювати у порядку, нині передбаченому у КПК.

Враховуючи зазначене, відповідальність за кримінальні проступки слід передбачити в окремому законодавчому акті, що міститиме не лише матеріально-правові норми, а й відповідні процесуальні правила. У такому разі КПК передбачатиме порядок провадження лише щодо злочинів. Водночас доцільно оновити та поглибити існуючу класифікацію злочинів. Для найменш тяжких із них може бути передбачено спрощену кримінальну процесуальну процедуру.

Д. С. Слінько, к.ю.н., доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД В СИСТЕМІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Тези присвячено пошуку взаємозв'язку сучасної теоретико-методологічної парадигми правового забезпечення та особливого інституту кримінального провадження на підставі угод, що дає можливість більш ефективно розв'язувати різноманітні конфлікти. Розглянуто переваги та можливості цього інституту, надано його по-